

Апсалиева А.Т.

**БИОЛОГИЯНЫН ИНТЕГРАЦИЯЛАНГАН «АДАМ, АНЫН ДЕН
СОЛУГУ ЖАНА КУРЧАП ТУРГАН ЧӨЙРӨ» БӨЛҮМҮНДӨ ОКУУЧУЛАРДЫН
КЫЗЫГУУСУН ӨНҮКТҮРҮҮ**

Апсалиева А.Т.

**РАЗВИТИЕ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ В ЧАСТИ «ЧЕЛОВЕК, ЕГО ЗДОРОВЬЕ И
ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА» В ИНТЕГРИРОВАННОЙ БИОЛОГИИ**

А.Т. Apsalievа

**THE DEVELOPMENT OF INTEREST OF PUPILS IN PART «MAN, HEALTH AND
ENVIRONMENT» IN INTEGRATED BIOLOGY**

УДК:37:371.3:57

Бул макалада биология предметинин “адам анын ден соолугу жана курчап турган чөйрө” бөлүмүндө окуучулардын кызыгуусун өнүктүрүү каралган.

Биологиялык циклдин билимдеринин ички предметтик интеграциясы адам жөнүндө органикалык дүйнөнүн физикалык бирдиги катары билимдердин биримдигине жетишүүнүн маанилүү каражаты болуп саналган идеялардын, методдордун жана структуралык элементтердин өтмө катар өтүшүнө, өз ара айкалышуусуна багытталган. (1)

Интеграцияланган окутууда экологиянын жана валеологиянын маселелери терең чагылдырылган. Бул жагдай 9-класстын биологиясынын ден соолук керектөөсүн калыптандыруу максатына багытталган «Адам, анын ден соолугу жана курчап турган чөйрө» интеграцияланган курсунун жаңы программасын түзүү үчүн бизге өбөлгө болуп кызмат кылат. Экология, валеология, психология, медицинанын негиздери, анатомия, цитология, физиология жана гигиена боюнча билимдер курстун негизги элементтери болуп эсептелет.

Биология боюнча интеграцияланган билимдердин анализи окуучулардын практикалык турмушта колдонууга ылайыктуу терең жана толук материалды өздөштүргөнүн көрсөттү.

Биология боюнча интеграцияланган билимдердин логикалык чечмелениши адам жөнүндө жандуу жаратылыштын ажырагыс бөлүгү катары бүтүндүктүү түшүнүк түзүүгө жардам берет. Адамдын организми курчап турган чөйрөнүн таасирине тынымсыз дуушар болот, жашоо үчүн жагымсыз натыйжалар байкалат. Органдардын системаларынын функцияларынын бузулуш себептерин аныктоо дарылоонун профилактикалык методдорун издөөгө өбөлгө түзөт.

Биз окутуу процессиндеги интеграция ар түрдүү көрүнүштө болот деп белгилейбиз. Бирок, интеграция кандай түрдө жана типте көрүнбөсүн, ал билимдерди тыгыздоого жана окутуунун интенсивдүүлүгүнө жардам берет.

Интеграция 9-класстын биологиясы боюнча

заманбап фундаменталдык билимдердин мазмунун түп тамырынан өзгөрттү, аларды валеологиялаштырууга багыттады, бул окуучулардын ден соолук боюнча көйгөйлөрү менен шартталган. Андан тышкары, бул жагдай окутууда чыгармачылык мамилени колдонуу ыктымалдуулугун жогорулатат.

Окуучулар бул курсту үйрөнүү учурунда алгачкы медициналык жардам көрсөтүү боюнча практикалык көндүмдөргө ээ болушат, өздүк гигиенанын эрежелери менен таанышат, адамдын түзүлүшүн жана функционалдык системалардын курчап турган чөйрөнүн, социалдык факторлордун жагымсыз факторлорунун таасири алдында бузулуу себептерин иликтешет. (3,4)

9-класстын биологиясынын курсунун жаңы, эксперименталдык программасынын структурасынын мазмунун биз биологиялык билимдердин базалык деңгээлине ылайык курдук жана окуучуларды адамды курчап турган чөйрө менен карымкатыштагы тирүү организм катары терең түшүнүүгө багыттадык. Бул дүйнөлүк коомчулуктун туруктуу өнүгүү концепциясына ылайык келет. Экология жана валеология боюнча билимдерди 9-класстын биология курсуна киргизүүнүн натыйжасында, биз курчап турган чөйрөнүн факторлорунун адамдын организми жана анын функционалдык өзгөчөлүктөрүнө тийгизген таасирин карап көрүүгө, «ден соолук», «оору» түшүнүктөрүн туура калыптандырууга жана саламаттыкты сактоочу жашоо мүнөзүнүн маанисин ачууга мүмкүндүк алдык. (3,4)

Жаңы программада бир катар практикалык иштер жана милдеттүү өзүн өзү байкоолор камтылган, бул окуучулардын таанып-билүүчүлүк кызыгуусун өнүктүрүүгө көмөктөшөт.

Эксперименталдык программанын структурасы 1-таблицада берилген.

1-таблица.

9-класстын биология курсундагы окуу убактысынын темалар боюнча бөлүнүшү

Көзөмөлдүк программа	Убакыт саат	Эксперименталдык программа	Убакыт саат
Киришүү	1	Киришүү	1

Жалпы мүнөздөмө	6	Адамдын организминин уюштуруу денгээлдери	4
Таянычкыймылдык система	8	Нерв системасынын морфологиялык-функционалдык мүнөздөмөсү	4
Кан жана кан айлануу	7	Жогорку нервдик ишмердик	5
Дем алуу	6	Сенсордук системалар	3
Тамак-аш сиңирүү	4	Организмдин ички чөйрөсү	5
Зат жана энергия алмашуу	4	Органдардын нерв системаларынын морфологиялык-функционалдык мүнөздөмөсү	30
Бөлүп чыгаруу	1	Зат жана энергия алмашуу	4
Тери	4	Ден соолук жана адамдын курчап турган чөйрөсү	12
Ички секрециянын бездери	3		
Нерв системасы	14		
Сезүү органдары			
Жогорку нерв ишмердиги			
Көбөйүү жана өнүгүү	3		
Жалпылоо	2		
Бардыгы	68		68

Биз «Адам, анын ден соолугу жана курчап турган чөйрө» курсунун эң алгачкы бөлүгүндө адамдын маңызын жана анын жашоо чөйрөсүн ачып бердик, адамдын организминде таасир этүүчү курчап турган чөйрөнүн факторлору менен тааныштырдык, адамдын организминин курчап турган чөйрөгө адаптацияланышынын көрүнүштөрүн аныктадык.

«Ден соолук жана адамдын курчап турган чөйрөсү» бөлүгүндө биз адамдын эки тараптуу табиятын жана курчап турган чөйрөнүн факторлорунун адамдын организминде тийгизген таасирин иликтөөгө басым кылабыз. Ушул эле жерде «оору», «ден соолук», «саламаттыкты сактоочу жашоо мүнөзү» сыяктуу түшүнүктөрдү өнүктүрүүнү улантабыз, ошондой эле ден соолукту чыңдоонун салттуу жана салттуу эмес ыкмалары менен тааныштырабыз.

Адамдын нерв системасы жөнүндө билимдер олуттуу өзгөртүлдү жана тереңдетилди. «Нерв системасынын морфологиялык-функционалдык мүнөздөмөсү» бөлүгүндө, мурун көрсөтүлгөн окуу китептеринен айырмаланып, баш мээнин түзүлүшүн гана эмес, анын онтогенездеги өнүгүшүн да иликтейбиз. Мээнин интеграциялоочу ишмердигин тереңирээк үйрөнөбүз жана окуучуларды жарым

шарлардын асимметриясы менен тааныштырабыз.

«Жогорку нервдик ишмердик» бөлүгү окуучуларды эстутумдун механизмдери, ой жүгүртүү стилдери, адамдын жүрүм-турумунун аныктоочу бирдиги катары темпераменттин типтери менен тааныштырат. Бөлүктө уйкунун механизмдери жана анын түрлөрү жөнүндө билимдер камтылат, ошондой эле органдардын жана алардын системаларынын эмоцияларга байланыштуу ишмердигинин маселелери тааныштырылат.

«Тери» темасын окутууда биз анын түзүлүшүн, маанисин жана аны күтүү боюнча косметологиянын негиздерин карайбыз. Микроспория, котур, эпидермофития сыяктуу тери ооруларынын себептерине чоң көңүл бурулган, бул окуучунун инсандыгын калыптандырууда тарбиялык аспекти болуп эсептелет.

«Уруктандыруу жана адамдын өнүгүүсү» темасында, эксперименталдык программага ылайык, тукум куучулуктун муундун ден соолугунун маанилүү фактору катары маселеси каралат, ошондой эле тарбиялоо жана ден соолукту сактоо үчүн зарыл болгон үй-бүлөнү пландоонун ыкмалары менен тааныштырылат. Андан тышкары, бул темада жыныстык системанын түзүлүшү жана көбөйүүнүн дүйнөлүк мааниси окутулат.

Мурун мектеп курсунун программасында каралбаган «Тиш налетун иликтөө» практикалык иши адамдын ден соолугу үчүн маанилүү болгон ооз көндөйүн күтүү боюнча гигиеналык көндүмдөрдү калыптандырууга жардам берет. Лабораториялык ишти өткөрүү үчүн микроскоп, ширеңке, заттык айнек, спирт күйгүзгүчү, ген сал-вил боёгучу, суу куюлган стакан керек болот. Иштин башталышында окуучулар микроскопту ишке даярдашып, мурун алган көндүмдөрүн өркүндөтүшөт. Андан кийин заттык айнекке суунун тамчысын жайгаштырышат. Ширеңкени колго алып, тиш налетун өтө кылдаттык менен сүртүп алып, заттык айнекке шыбап, суунун тамчысына салышат. Алынган сүртүндүнү (мазок) окуучулар спирттүү күйгүзгүчтүн жалынына тосуп, бир аз кургатышат. Анан боёп туруп, кайра кургатышат. Иштин акыркы этабында окуучулар микроскоп аркылуу бактериялардын аларга белгилүү болгон бардык морфологиялык топторун карашат. Отчеттук тапшырма катары окуучулар бактериялардын морфологиялык топторунун сүрөттөрүн тартышып, аларды белгилешет, ошондой эле ооз көндөйүнүн гигиенасын эмне үчүн сактоо керек? деген суроого жооп даярдашат.

«Жаз мезгилинде витаминдердин толук комплексин кабыл алуу учурунда организмдин жалпы абалынын өзгөрүшү» деген темада өзүн өзү байкоо жүргүзүлөт. Баарыбызга белгилүү болгондой, кыш мезгилинен кийин адамдын организми алсырайт. Бул учурда адамда бат чарчоо жана уйкучулук байкалат. Организм витаминдерге каныгар замат шайдооттук жана иштөөгө умтулуу пайда болот.

Ошентип, практикалык иштер жана өзүн өзү

байкоолор окуучуларды өз ден соолугуна камкордук көрүүгө багыттайт.

Педагогикалык экспериментте интеграцияланган курстун мазмунун аныктоо максатында 2-таблицада берилген суроолор боюнча анкета жүргүзүлдү.

2-таблица.

Суроолорго берилген окуучулардын жоопторунун жыйынтыктары

Суроолор жана жооптордун мүнөзү	Жыйынтыгы, %
Сиз ден соолук жөнүндө маалыматтардын көбүн кай жактан аласыз? ❖ Үй-бүлөдөн ❖ Мектептен ❖ Компанияда ❖ Илимий адабияттардан	29,3 25,4 3,9 41,0
Азыркы учурда адамдын биологиясынын кайсы проблемалары сизди кызыктырат? ❖ Экология жана адамдын ден соолугу ❖ Медицина ❖ Баңгилик жана алкоголизм	41,0 19,5 50,8
9-класстын биологиясын үйрөнүүдө эмне кызыктырат? ❖ Анатомиялык түзүлүш ❖ Оорулардын алдын алуунун профилактикалык чаралары ❖ Чөйрөнүн факторлорунун адамдын организминде таасири	35,2 43,0 33,2
Сиз биологияны үйрөнүүдө окуучу кандай маалыматтарды алышы керек деп эсептейсиз? ❖ Алгачкы медициналык жардам көрсөтүү жөнүндө ❖ Оорулардын алдын алуунун профилактикалык чаралары жөнүндө ❖ Чөйрөнүн организмге таасир тийгизүүчү факторлору жөнүндө ❖ Органдардын жана алардын системаларынын түзүлүшү жөнүндө	37,1 35,2 35,2 27,4

2-таблицадан көрүнүп тургандай, окуучулардын көпчүлүк бөлүгү саламаттыкты сактоонун ыкмалары жөнүндө маалыматты илимий адабияттардан алышат, азыраак бөлүгү ден соолук маселелерин үйдө талкуулашат. Биз сунуштаган проблематиканы анализдеп, алкоголизм жана баңгилик проблемасы көбүрөөк кызыгуу туудурганын, маанилүүлүгү боюнча экинчи орунда экология жана адамдын ден соолугу маселеси турганын байкоого болот. Окуучулар оорулардын алдын алуу чараларына эң көп кызыгышат, аны менен дээрлик бирдей даражада

анатомиялык түзүлүшкө жана чөйрөнүн факторлорунун адамдын организминде тийгизген таасирине кызыгышат. Бирок окуу маалыматына карата суроо-талапты иликтөөдө анатомиялык түзүлүш анатомиялык башка биологиялык аспектилерге караганда биринчи даражадагы мааниге ээ эмес экенин көрдүк. Бул анализ эксперименталдык биологиялык курсту валеологиялаштырууга жардам берди.

Интеграцияланган курстун түшүнүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча иликтөөнүн жыйынтыктары бизди төмөнкүдөй тыянактарга алып келди:

- ❖ эксперименталдык окутуунун жүрүшүндө окуучуларда 9-класстын интеграцияланган курсунун түшүнүктөрүн ырааттуу калыптандыруу жана өнүктүрүү ишке ашты;
- ❖ окутуунун натыйжалуу методикасын колдонуу учурунда түшүнүктөрдүн сапаттуу өздөштүрүлүшү мүмкүн;
- ❖ лабораториялык иштердин жана өзүн өзү байкоолордун практикалык курсу жашоонун сергек мүнөзүнө керектөөнү калыптандырууга жана биология курсуна карата таанып-билүүчүлүк кызыгууну өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. (2,3,4)

9-класстын биология курсунун түшүнүктөрүн өнүктүрүү окуу-тарбия процессинде ар түрдүү формаларды, методдорду жана ыкмаларды колдонуу учурунда натыйжалуу ишке ашат. Окуучулардын таанып-билүүчүлүк кызыгуусун өнүктүрүү маселелери 9-класстын биология сабагында эксперименттин шарттарында таанып-билүүчүлүк кызыгууну арттыруунун методикасында тереңирээк чагылдырылды.

Адабияттар:

1. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. М.: Педагогика, 1988-203с.
2. Бабаев Д.Б., Шентурк С. Профилдик багыттагы мектептерде окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү. –Б.: 2012. -160б.
3. Апсалиева А.Т. Развитие познавательного интереса и активизация учебной деятельности учащихся на уроках биологии. С.4-8. // В сборнике научных трудов НГУ им.С.Нааматова. –Б.: Айат.2011. -48с.
4. Апсалиева А.Т., Мурзахматов А.Р. Подготовка учителей к реализации здорового образа жизни школьников. С.9-14. // В сборнике научных трудов НГУ им. С.Нааматова. – Б.: Айат.2011. -48с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Чоров М.Ж.